

A. ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

1. Βιογραφικά στοιχεία

Ο σύγχρονος Γάλλος φιλόσοφος Jacques Derrida είναι καθηγητής της ιστορίας της φιλοσοφίας στην École Normale Supérieure. Έχει διδάξει σε διάφορα αμερικανικά Πανεπιστήμια ως επισκέπτης καθηγητής, όπως στο Johns Hopkins University και Yale University, ώρισμα δέ από τα έργα του έχουν μεταφραστεί στην αγγλική, όπως το *L'écriture et la différence* (ως *Writing and difference*), *La voix et le phénomène* (ως *Speech and phenomena*) και το *De la grammatologie* (ως *Of grammatology*).

2. Βιβλιογραφικά στοιχεία

Τά κυριώτερα από τά δημοσιεύματα του J. Derrida είναι τά ακόλουθα:

1. *L'origine de la géométrie de Husserl* (Η καταγωγή της γεωμετρίας του Husserl), εισαγωγή και μετάφραση υπό J. Derrida, éd. P.U.F., Paris 1962.
2. *L'écriture et la différence* (Η γραφή και η διαφορά), éd. du Seuil, Paris 1967.
3. *De la grammatologie* (περί της γραμματολογίας), éd. de Minuit, Paris 1967.
4. *la voix et le phénomène* (Η φωνή και τό φαινόμενο), éd. P.U.F., 1967.
5. *La dissémination* (Η διασπορά), éd. du Seuil, Paris 1972.
6. *Marges - de la philosophie* (πλαίσια της φιλοσοφίας), éd. de Minuit, Paris 1972.
7. *Positions* (Θέσεις), éd. de Minuit, Paris 1972.

8. *L'archéologie du frivole* (Η αρχαιολογία της ελαφρότητας), éd. Galilée, 1973, Denoël - Gonthier, Paris 1976.

9. *Glass* (πένθιμη κωδωνοκρουσία), éd. Galilée, Paris 1974.

10. *Mimesis* (Μίμηση), σε συνεργασία με άλλους, éd., Flammarion, Paris 1975.

11. *La carte postale* (Η κάρτ ποστάλ), Aubier - Flammarion, Paris 1980.

B. ΓΛΩΣΣΑ, ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗ ΚΑΤΑ ΤΟΝ JACQUES DERRIDA

Η δυτική φιλοσοφία στηρίζεται και οικοδομείται πάνω στην αντίθεση μεταξύ του άναγκαιου και του καθολικά ισχύοντος (a priori) και του μερικού ή συμπτωματικού (a posteriori), μεταξύ του νοητού και του αισθητού, του πνεύματος και του σώματος, του σημαινομένου και του σημαινόντος, του μέσα και του έξω. Πρόκειται για ένα πλέγμα αντιθέσεων που συγκροτούν τη φιλοσοφική γλώσσα, καθώς υπάρχουν και λειτουργούν στην περιοχή του λόγου (raison). Οποιαδήποτε επομένως προσπάθεια υπερβάσεώς τους (έφ' όσον κάθε πολεμική οργανώνεται αναποφευκτα βάσει των νόμων που διέπουν τη λογική της φιλοσοφικής γλώσσας) οδηγεί και πάλι στην ύποταγή σ' αυτές: «Δέν μπορούμε νά ζητήσουμε βοήθεια έναντιόν του [Σ.τ.μ.- του λόγου] παρά απ' αυτόν τόν ίδιο, δέν μπορούμε νά διαμαρτυρηθούμε έναντιόν του παρά μέσα στην περιοχή του, δέν μās μένει επομένως, ως πρός τό αποκλειστικά δικό του πεδίο, παρά ή προσφυγή στό στρατήγημα και στή στρατηγική» τονίζει ό Derrida (J. Derrida, *L'écriture et la différence*, éd. du Seuil, Paris, 1967, σ. 59).

Η γλώσσα (τό γραπτό κείμενο) της μεταφυσικής διέπεται από ένα δυισμό, τόν όποιο αυτή προσπαθει μέ βίαιο τρόπο νά άποκρύψει, καθώς προβάλλει πάντοτε τό ένα από τά δύο νοήματα που συνιστούν τη σημασία των λέξεών της. Για τούτο εκείνο που ισχύει για τη μεταφυσική γλώσσα είναι τό ότι «τό καλό δέν είναι παρά καλό, τό άληθές είναι έντελώς άληθές» (V. Descombes, *Le même et l'autre*, éd. Minuit, Paris, 1979, σ. 165). Ο Derrida λοιπόν τονίζει πώς: «πρέπει ίσως ή φιλοσοφία νά άποδεχθί αυτή τήν ασάφεια ... αυτό τό δυισμό και τη διαφορά μέσα στή θεωρία, μέσα στην καθαρότητα άκόμη του φιλοσοφικού νοήματος» (J. Derrida, *L'écriture et la différence*, σ. 167).

Τή δυνατότητα αυτής τής άμφισημίας τής φιλοσοφικής γλώσσας τήν κατανοούμε καί συγχρόνως τήν προϋποθέτουμε μέ τή δυνατότητα πού έχουμε νά χρησιμοποιούμε τό τέχνασμα, τό στρατήγημα έναντιον του κυρίαρχου λόγου. Ὁ Levinas, π.χ., γιά νά δολοφονήση τόν παρμενίδειο μονισμό θά πρέπει νά μεταμφιεσθῆ σέ Ἕλληνα, νά μιλήσῃ ἑλληνικά, νά προσποιηθῆ ὅτι μιλάει ἑλληνικά (J. Derrida, *L'écriture et la différence*, σ. 133). Αυτό σημαίνει ὅτι κατά τήν ὥρα πού αὐτός θά συμμορφώνεται μέ τούς κανόνες του παιχνιδιοῦ του τυράννου (τῆς παρμενίδειας σκέψεως) θά καταστρώνῃ συγχρόνως τό δολοφονικό του σχέδιο· ὁ λόγος του δηλαδή μπορεί νά εἶναι συγχρόνως ἀληθῆς καί ψευδής: Κατά τήν ἔκφραση του J. Derrida «Δύο κείμενα, δύο χέρια, δύο ἀκοές. Μαζί καί συγχρόνως χωριστά» (J. Derrida, *Marges*, éd. Minuit, 1972, σ. 75).

Ὁ μόνος τρόπος λοιπόν γιά νά πολεμήσῃς αὐτή τήν κυριαρχία του Ἐνός, ἀφοῦ ὅλα τά μέσα εἶναι μέ τό μέρος του ἀντιπάλου, εἶναι τό στρατήγημα, τό τέχνασμα, ἡ ἀπάτη· χρησιμοποιώντας τή γλώσσα, τήν ἐννοιολογία, τούς κανόνες του ἀντιπάλου, στρέφεται συγχρόνως ἐναντίον του ἀποκαλύπτοντας τή μή ταυτότητα του ἑνός καί τή θεμελιώδη ἀμφισημία του λόγου, ἀποδομώντας ἔτσι αὐτό τό λογοκεντρισμό πού παράλληλα «εἶναι μία μεταφυσική ἐθνοκεντρική», ἐφ' ὅσον «εἶναι δεμένος μέ τήν ἱστορία τῆς Δύσεως» (J. Derrida, *De la grammatologie*, éd. Minuit, 1967, σ. 117).

Ὁ λογοκεντρισμός «εἶναι ἀλληλέγγυος μέ τόν ὀρισμό του εἶναι του ὄντος ὡς παρουσίας (παρουσία του ἀντικειμένου στό βλέμμα σάν εἶδος, παρουσία σάν ὕλη - οὐσία - ὑπαρξη, παρουσία χρονική σάν αἰχμή του τώρα (stigmé) ἢ σάν αἰχμή μιᾶς πολύ σύντομης στιγμῆς (nun), παρουσία του cogito στόν ἑαυτό του, συνείδηση, ὑποκειμενικότης, ... διυποκειμενικότης σάν προθετικό φαινόμενο του ἐγώ κ.λ.π.)» (J. Derrida, *De la grammatologie*, σ. 23). Πρόκειται γι' αὐτή τήν ὑπεροχή του παρόντος (τῆς παρουσίας καί του τώρα) πού συνεπάγεται τήν «ἀπόρριψη κάθε ἀναπαραστάσεως, κάθε σημείου» (F. Walh, *Qu' est - ce - que le structuralisme*, τόμ. 5ος, éd. du Seuil, Points, Paris 1973, σ. 147) καί οἰκοδομεῖ ὅλο τό σύστημα ἐνοιῶν τῆς δυτικῆς σκέψεως: εἶναι ἓνα ἐννοιολογικό σχῆμα βάσει του ὁποίου ἡ ἐννοια τῆς ἑτερότητας συλλαμβάνεται καί κατανοεῖται κατ' ἀναλογία πρὸς τό ἐγώ (π.χ. ἡ σημασία του ὄρου *appréhension* του Husserl) ἢ πρὸς τό ζωντανό παρόν (π.χ. τό παρελθόν καί τό μέλλον κατανοοῦνται ὡς τροποποιήσεις του παρόντος).

Μέσα σ' αὐτό τό σύστημα ἡ βεβαιότης καί ἡ ἀλήθεια τοποθετοῦνται μέσα στόν κόλπο κάποιου σημασιμένου ὑπερβατικοῦ, πού εἶναι οὐσιαστικά ἀνεξάρτητο ἀπό κάθε σημαίνον καί πού διατηρεῖται μέσα στήν ἰδεατότητά του ὄντας σάν ἄμεση παρουσία στόν ἑαυτό του.

Αὐτή τήν ἄρνηση τῆς ἀπόλυτης ἀμφισημίας, αὐτή τήν προσφυγή στήν ἀπόλυτη Ἀρχή (ὑπερβατικό σημασιόμενο) ἀπό τήν ὁποία ξεκινᾷ τό παιχνίδι τῶν ἀντιθέσεων καί τῶν διαφορῶν, γιά νά ἐξαλειφθῆ μέσα σέ μία τελολογική διαδικασία, ζητεῖ ὁ Derrida νά καταγγεῖλῃ χρησιμοποιώντας τή

μέθοδο τῆς ἀποδομήσεως (*déconstruction*). «Ἡ ἀποδόμηση τῆς φιλοσοφίας κατά τόν Derrida συνίσταται στό νά καταγγεῖλῃ τό ὑπερβατικό σημασιόμενο, πού κρύβεται πίσω ἀπό ὄλες τίς κρίσεις, τοὺς σκοπούς καί τίς ἐφέσεις (*aspirations*). Εἴτε τό ἀποκαλέσω Θεό εἴτε φυσικό Φῶς εἴτε ὑπερβατικό Ὑποκείμενο τό νόημα εἶναι προγενέστερο καί ἀπολυτοποιημένο, εἶναι δηλαδή «περισσότερο ἐσωτερικό σέ μᾶς ἀπό ὅσο ἐμεῖς οἱ ἴδιοι»» (A. Jacob, *Introduction à la philosophie du langage*, éd. Gallimard, 1976, σ. 326).

Ἡ λογοκεντρική βάση τῆς δυτικῆς μεταφυσικῆς λειτουργεῖ στό ἐπίπεδο τῆς γλώσσας σάν φωνοκεντρισμός, σάν ὑποτίμηση τῆς γραφῆς σέ σύγκριση μέ τόν προφορικό λόγο· σύγκριση πού ὁ Derrida (ἀν καί ἡ προτεραιότης τῆς μιᾶς συγκριτικῆς σχέσεως ἐναντι τῆς ἄλλης παραμένει ἀπροσδιόριστη. Βλ. J. Derrida, *De la grammatologie*, σ. 52) ἀνάγει στήν ὄντοθεολογική θέση, ἡ ὁποία δέχεται τήν ὑπεροχή τῆς ψυχῆς ἐναντι του σώματος, του πνεύματος ἐναντι τῆς ὕλης. «Ἡ φωνή εἶναι τό τελευταῖο ὄχυρό του ὀμιλοῦντος ὑποκειμένου, δηλαδή τῆς ἀνθρωποθεολογικῆς ἐστιάσεως τῆς γλώσσας. Ἀντιμέτωπος σ' αὐτή τή σύλληψη του ἀνθρώπου καί τῆς γλώσσας, ὁ Derrida ζητεῖ νά ἀποδομήσῃ τή φιλοσοφία» (A. Jacob, *Introduction à la philosophie du langage*, σ. 325). Ἡ ἄμεση ἀλληλεξάρτηση του φωνοκεντρισμοῦ καί του λογοκεντρισμοῦ (σχέση λανθάνουσα πού δέσμευσε τή δυτική σκέψη ἀπό τόν Πλάτωνα (βλ. *Φαῖδρον*) καί τόν Ἀριστοτέλη (βλ. *Περὶ ἑρμηνείας* 16a) μέχρι καί αὐτῶν τῶν θεμελιωτῶν τῆς δομολογικῆς θεωρίας) στηρίζεται στό ὅτι «ἡ φωνή σέ ὄλες τίς περιπτώσεις βρίσκεται περισσότερο κοντά στό σημασιόμενο εἴτε αὐτό τό ὀρίσουμε μέ αὐστηρό τρόπο σάν νόημα (πού εἶναι ἡ ἀντικείμενο τῆς σκέψεως ἢ βίωμα) εἴτε τό ὀρίσουμε μέ πιό χαλαρό τρόπο σάν πρᾶγμα» (δηλαδή ὡς *res*, *eidos* ἢ αὐτό πού ἀπεικονίζεται ἀπό τίς καταστάσεις τῆς ψυχῆς. Βλ. J. Derrida, *De la grammatologie*, σ. 22). Ἐχουμε λοιπόν μία φιλοσοφική παράδοση, πού, δεσμευμένη ἀπό τήν ὄντοθεολογική θεώρηση του κόσμου (δηλαδή πού θέτει σέ λειτουργία τίς ἐννοιες: λόγος, ἓνα, ἀρχή, εἶδος, τέλος, οὐσία), παγίδεψε μέσα στόν περιφραγμένο χῶρο της τοὺς δριμύτερους ἀρνητές της.

Ἀντιμετωπίζοντας ὁ Derrida τό πρόβλημα τῆς δυτικῆς μεταφυσικῆς (σύμφωνα μέ τήν ὁποία ἡ γραφή, θεωρούμενη ὡς σημεῖο του σημείου, ὑποτιμᾶται γιά νά ἀναδειχθῆ ἔτσι ἡ ὑπεροχή του προφορικοῦ λόγου, πού, ὄντας ἄμεσα καί οὐσιαστικά ἐγγύτερος στήν ψυχή, δέν εἶναι ἀπλῶς ἓνα σημεῖο μεταξύ τῶν ἄλλων) ἀνατρέπει τή δυνατότητα ὑπάρξεως θεμελιῶν, σημείων καί ἀξιωματῶν καί, ἐνῶ ὑπερβαίνει τή δομολογία, ἀνταποκρίνεται συγχρόνως στίς ἀπαιτήσεις της, πού εἶναι οἱ πιό σύμφωνες πρὸς τίς ἀρχές της (*principes*).

Ὅπως μᾶς ἔδειξε ἡ δομολογική θεωρία μέσα σ' ἓνα σύστημα σημείων (ὅπως εἶναι, π.χ., ἡ γλώσσα) δέν ἔχουμε παρά ἓνα διαρκές παιχνίδι διαφορῶν. Ὑπάρχει διαφορά «μεταξύ σημαίνοντος καί σημαινομένου,

σημαινοντος και σημαινοντος, σημαινομένου και σημαινομένου, και κάθε ένας απ' αυτούς τους όρους (σημείο, φώνημα ή γράφημα, σήμημα) δεν έχει γλωσσική «άξια» παρά λόγω αυτού που τυπικά τον διακρίνει και τον διαφεντεύει μέσα στο πεδίο αντιθέσεών του» (F. Wahl, Qu' est-ce-que le structuralisme, σ. 169). "Ετσι κάθε στοιχείο συγκροτείται διά μόνης της διαφοροποιήσεώς του από τα άλλα στοιχεία" καθώς δε αυτό λειτουργεί μέσα στο σύστημα των αλληλοεξαρτωμένων αντιθέσεων, ο διαφοροποιητικός του χαρακτήρας εν σχέσει με τα στοιχεία του συστήματος συμπληρώνει τα άλλα στοιχεία και έτσι «κάθε στοιχείο συγκροτείται ξεκινώντας από το ίχνος των άλλων στοιχείων της αλυσίδας ή του συστήματος που υπάρχει μέσα σ' αυτό» (J. Derrida, Sémiologie et grammatologie, αναδημοσιευμένο στο Positions, éd. Minuit, Paris, 1972, σ. 42).

Μέσα σ' αυτόν τον ορίζοντα λειτουργεί ή διαφορά μεταξύ σημαινοντος και σημαινομένου που δομεί την έσωτερική οργάνωση κάθε σημείου. Πρόκειται για μία διαφορά, ή οποία δεν προσδιορίζεται σημασιολογικά μόνο από το έλληνικό ρήμα διαφέρειν (είμαι διαφορετικός), αλλά και από το λατινικό ρήμα differre (αναβάλλω, αφήνω για αργότερα, επιφυλάσσομαι). "Ετσι τό σημείο, ως σημαινον, λειτουργεί σάν ύποκατάστατο της παρουσίας του πράγματος που είναι «μέ σάρκα και όσθα» (όπως θά έλεγε ο Husserl). Τό σημείο λοιπόν σημαινει την παρουσία, της οποίας ή έμφάνιση αναμενόμενη αναβάλλεται «προσωρινά», δυνάμει της αναπαραστατικής λειτουργίας του σημείου.

Πρόκειται γι' αυτή τή μή σύμπτωση του όντος και του νοήματός του, που στή φαινομενολογία της ιστορίας έξαλείφεται δεοντολογικά μέσα στην «πορεία του άπολύτου (δηλαδή του έγώ που είναι πηγή του νοήματος) προς ένα τέλος τοποθετημένο «στό άπειρο», τό όποιο ο Husserl άποκαλεί άλλοτε Θεό, άλλοτε «Λόγο» και για τό όποιο λέει ότι είναι ή 'Ιδέα «μέ την καντιανή σημασία» μιας τέλειας κοινωνίας» (V. Descombes, Le même et l' autre, σ. 169). "Ετσι «τό σημείο αναπαριστά τό παρόν εν τή άπουσία του» (J. Derrida, Marges, σ. 9). Η παρουσία αναβάλλεται, διαφοροποιούμενη από τον έαυτό της, άφου τό παρόν - έδω συγκροτούμενο διασπάται στό παρελθόν (ή αναφορά του σημείου στό όν - παρόν που ήταν και τώρα δεν είναι) και στό μέλλον (ή αναφορά του σημείου στό όν - παρόν που πρόκειται να παρουσιασθί). Σχετικά με την άποψη αυτή ενδιαφέρον θά ήταν να μελετήσουμε τό παράδειγμα της Άλικης στον Deleuze (Βλ. G. Deleuze, Logique du sens, éd. Minuit, Paris, 1969, σ. 9 κ.έ.).

Στό σημείο αυτό συναντάμε τό θεμελιώδη όρο της σκέψεως του derrida, τον όρο της «différance». "Ο,τι ο Derrida άποκαλεί différance προκύπτει από τή σύζευξη της σημασίας του έλληνικού ρήματος διαφέρειν και του λατινικού differre. Τό a που υπάρχει στον όρο différance (Η λέξη διαφορά στά γαλλικά γράφεται différence) ύποδηλώνει κατά πρώτον ότι ή μεταξύ δύο φωνημάτων διαφορά (όπως την αντιλαμβάνεται ο F. de Saussure) δεν ακούγεται καθ' έαυτήν και ότι ή διαφορά μεταξύ δύο

γραφημάτων καθ' έαυτήν δεν είναι όρατή. Γραφόμενος έτσι ο όρος «différance» δηλώνει ακριβώς τή διαφορά καθ' έαυτήν και έπομένως δεν άνήκει ούτε στό γραπτό ούτε στον προφορικό λόγο. Κατ' αυτόν τον τρόπο συνάπτεται με μία «τάξη (ordre), ή όποια άνθίσταται προς τή θεμελιώδη αντίθεση που στηρίζει τή φιλοσοφία μεταξύ του αισθητού και του νοητού» (J. Derrida, Marges, σ. 5). Τό a του όρου «différance» έξ άλλου στηρίζεται λειτουργικά στό ότι «μέσα στή χρήση της γλώσσας μας (Στμ.- δηλαδή της γαλλικής) ή κατάληξη -ance παραμένει αναποφάσιστη μεταξύ του ένεργητικού και του παθητικού» (J. Derrida, Marges, σ.9). "Ετσι λοιπόν αυτό που έννοούμε ως différance προηγείται των θεμελιωδών αντιθέσεων (αν μπορούμε πιά να μιλάμε για καθαρές αντιθέσεις) της δυτικής φιλοσοφίας ή μάλλον «δημιουργεί αυτές τις διαφορές, αυτά τά άποτελέσματα της διαφοράς» (J. Derrida, Marges, σ. 12). Τουτό δεν σημαινει ότι πρόκειται για μία άρχή, έξω από τό σύστημα των διαφορών, για μία άρχή ρυθμιστική, άμετάβλητη και ά-διάφορη. Η έννοια της άρχής και του θεμελίου δεν άρμόζει στή δυναμική του όρου αυτού. Différance είναι ή προϋπόθεση της μη παρουσίας. Έκείνο που τή δομεί είναι ή δυνατότητά της να διαφοροποιήται από κάθε επί μέρους διαφορά και να την προϋποθέτη στό χρόνο, καθώς τή δηλώνει δυναμικά. Η différance έρχεται δεύτερη ύστερα από μία παρουσία πρωταρχική και χαμένη, την όποια αναπαράγει τό σημείο, καθώς την άντικαθιστά. Όμοίως είναι προβλεπτική ένώπιον της τελικής και έλλείπουσας παρουσίας, την αναβολή της οποίας αναπληρώνει τό σημείο. Τό σύστημα της σκέψεως και έπομένως της γλώσσας μας, ώργανωμένο κατ' αυτόν τον τρόπο, διαρθρώνεται πάνω σ' ένα παιχνίδι ύποκαταστάσεων, σ' ένα παιχνίδι ίχνων, που δηλώνουν ένα παρελθόν άνεπανάληπτο και ένα μέλλον διαρκώς αναβαλλόμενο, χωρίς προθεσμίες. «Τό ίχνος δηλώνει τό παρόν σημείο ενός άπόντος πράγματος». Έπομένως «κάθε παρόν φέρει τό ίχνος ενός άπόντος που τό προσδιορίζει (και μ' αυτό τό νόημα τό συγκροτεί, τό παράγει, τό κάνει να είναι αυτό που είναι). Με πιά γενικό τρόπο τό παρόν δεν είναι παρόν παρά ύπό την προϋπόθεση ότι αναφέρεται στό άπόν για να διακρίνεται απ' αυτό (σ' ένα άπόν που είναι τό παρελθόν ή τό μέλλον)» (Βλ. V. Descombes, Le même et l' autre, σ. 173). Η différance, άποτελώντας την «προϋπόθεση» της συγκροτήσεως του «παρόντος», είναι ο χρόνος που γίνεται χώρος και ο χώρος που γίνεται χρόνος. Τό ίχνος, όπως αναφέραμε, συγκροτεί τό παρόν, αναφερόμενο σέ κάτι άπολύτως διαφορετικό απ' αυτό τό ίδιο (τό παρελθόν και τό μέλλον, που δεν είναι άπλώς τροποποιήσεις του παρόντος). Για να παραμείνη έπομένως τό ίχνος εκείνο που είναι χρειάζεται να μεσολαβήση κάποιο διάστημα για να τό διαχωρίση από εκείνο που δεν είναι. Τό διάστημα αυτό που συγκροτεί τό ίχνος σέ παρόν χωρίζει συγχρόνως έσωτερικά τό παρόν, διαιρώντας έτσι «κάθε τι που μπορούμε να σκεφθούμε έχοντας σάν άφετηρία (τό παρόν), δηλαδή κάθε όν μέσα στή μεταφυσική γλώσσα μας, ιδιαίτερα την ούσια (substance) ή τό ύποκείμενο» (J. Derrida, Marges, σ. 13). Έχουμε

έπομένως ένα διάστημα πού συγκροτείται σέ παρόν [«γίγνεσθαι - χώρος του χρόνου» (espace-temps)] καί συγχρόνως διαιρείται δυναμικά [«γίγνεσθαι - χρόνος του χώρου» (temporalisation)]. Αύτή ή συγκρότηση του παρόντος, «ή μή αρχική» καί ή «μή άπλη», χωρίς καμμιά δυνατότητα άναγωγής καί άπλοποιήσεως, μάς τοποθετεί μπροστά σ' ένα διαλεκτικό σχήμα, όπου τό πρώτο δέν είναι πρώτο παρά έξ αίτίας του δευτέρου, έπομένως τό δεύτερο είναι εκείνο πού καθορίζει τήν προτεραιότητα του πρώτου, χωρίς αυτό νά σημαίνει ότι τό δεύτερο είναι τό πρώτο (βλ. V. Descombes, *Le même et l'autre*, σ. 170). Για τούτο τό πρώτο φέρει μέσα του τό 'χνος του δευτέρου. Είναι ή διαρκής *διαφοροποίηση* από τόν έαυτό του καί ή προϋπόθεση τής άναβολής του δευτέρου. 'Απολύτως πρώτο έπομένως δέν ύπάρχει. 'Η αρχή δέν είναι παρά ή επανάληψη τής αρχής, είναι ή ύποκατάστασή της (ίσως τώρα γίνεται περισσότερο σαφής ή «μή αρχική» σύνθεση του παρόντος). Μέσα σ' αυτό τό παιχνίδι τών ύποκαταστάσεων δέν είναι δυνατή ή άναγωγή σέ κάποιο *κέντρο* (centre), σέ κάποια έστία, σέ κάποια αρχή άμετάβλητη, άκίνητη καί άδιαφοροποιητή, πού θά μπορούσε νά ρυθμίσει τό παιχνίδι αυτό: "Όπως γράφει χαρακτηριστικά ό Derrida (*L'écriture et la différence*, σ. 411): «Τό ύποκατάστατο δέν ύποκαθίσταται ποτέ μέ κάτι άλλο πού κατά κάποιο τρόπο προϋπήρξε αυτού ... θά μπορούσαμε νά δείξουμε ότι όλα τά όνόματα, πού χρησιμοποιούνται για νά δηλώσουν τό θεμέλιο, τήν αρχή ή τό κέντρο, ύποδηλώνουν πάντοτε τό άμετάβλητο μιάς παρουσίας [είδος (eidos), αρχή (arché), τέλος (telos), ένεργεια (energeia), ούσία (ousia), (ούσία (essence), ύπαρξη, ύπόσταση, ύποκείμενο), άλήθεια (aletheia), ύπερβατικότης, συνείδηση, θεός, άνθρωπος κ.λ.π.]. Σ' αυτό τό σημείο ό Derrida οδηγεί τή δομολογική θεωρία πέρα από τά όριά της. Γι' αυτόν ή *έλλειψη του κέντρου* συνάπτεται άμεσα μέ «τή νιτσεική βεβαίωση, τή χαρούμενη βεβαίωση του παιχνιδιού του κόσμου καί τής άθωότητος του γίγνεσθαι, τή βεβαίωση ενός κόσμου σημείων, χωρίς άλήθεια, χωρίς αρχή, πού προσφέρεται σέ μιά ένεργητική έρμηνεία» (J. Derrida, *L'écriture et la différence*, σ. 427). 'Αντίθετα για τόν Lévi - Strauss, άν καί αυτός «καλύτερα από κάθε άλλον πέτυχε νά φανερώσει τό παιχνίδι τής επαναλήψεως καί τήν επανάληψη του παιχνιδιού» (J. Derrida, *L'écriture et la différence*, σ. 426), ή άπουσία του κέντρου ίσοδυναμεί μέ τήν *άπώλεια του κέντρου* καί άποτελεί «τή θλιβερή, *άρνητική*, νοσταλγική, ένοχη, ρουσσική όψη τής σκέψεως του παιχνιδιού» (J. Derrida, *L'écriture et la différence*, σ. 427). Τά πάντα βρίσκονται μέσα στον όριζοντα τής *différance*. 'Η λειτουργία άκριβώς τής γλώσσας φανέρωσε ότι «έν αρχή ήν τό σημείον». 'Ακόμη καί αυτός ό έμπειρισμός, ό όποιος, άναφερόμενος πάντοτε στη γνώση κάποιου πράγματος διαφορετικού από τό έγώ, «θεμελιώνει» τήν αρχή (princípium) τής διαφοράς, «είναι τό όνειρο μιάς σκέψεως καθαρά *έτερολογικής* στην πηγή της. Είναι γνήσια σκέψη μιάς καθαρής διαφοράς. Λέμε ότι είναι τό όνειρο, γιατί *έξαμιζεται* τήν ήμέρα καί άμέσως μέ τήν άνατολή τής γλώσσας» (J. Derrida, *L'écriture et la différence*, σ. 224). 'Η διαφορά

μεταξύ του a priori καί του έμπειρικού έγγράφεται μέσα στό σύστημα τής *différance* καί γι' αυτό ή διάκριση αύτή μεταξύ τους δέν πρόκειται ποτέ νά σταματήσει μέ τήν *έξάλειψη* του ενός από τους δύο αντίτιθέμενους όρους.

Τό ύποκείμενο έξ άλλου γίνεται σημαίνον (μιλώντας ή χρησιμοποιώντας κάποιο άλλο σύστημα σημείων) έγγραφόμενο μέσα στό σύστημα τών διαφορών (βλ. J. Derrida, *Marges*, σ. 16). 'Εναντίον αύτής τής άνατροπής τής σχέσεως μεταξύ τής συνειδήσεως - παρουσίας καί του σημείου (έχουμε έδώ τήν αντίστροφή τής χουσερλιανής αρχής) θά μπορούσαμε νά φέρουμε σάν αντίρρηση τό έπιχείρημα τής *σιωπηλής* συνειδήσεως. Θά μπορούσαμε νά «διαφυλάξουμε τό ύποκείμενο έξω από τό χωρίς αρχή καί χωρίς τέλος παιχνίδι τών διαφορών στό όνομα τής ένορατικής συνειδήσεως, πού προηγείται του λόγου ή του σημείου. 'Η βεβαιότης αύτή τής συνειδήσεως για τόν έαυτό της, σάν *παρουσία* του ύποκειμένου στον έαυτό του, κλονίσθηκε (πρίν από τόν Heidegger άκόμη) από τόν Nietzsche καί τόν Freud (βλ. *Marges*, σ. 17 κ.έ., έπίσης βλέπε στό *L'écriture et la différence*, τό κεφάλαιο *Freud et la scène de l'écriture*). «Κανένα όν», έπομένως, «παρόν καί ά-διάφορο δέν προηγείται ... τής *différance* καί του διαστήματος (espace-temps)» (J. Derrida, *Sémiologie et grammatologie*, σ. 143). 'Η λογική τής φιλοσοφίας του Derrida είναι ή λογική του συμπληρώματος, του ύποκαταστάτου (supplément). Κάθε στοιχείο «όλοκληρώνεται» καί συγκροτείται από τά 'ιχνη τών άλλων στοιχείων πού φέρει μέσα του. Αύτή ή άλληλοσυμπλήρωση άποδομεί τήν έννοια τής όλότητος, έφ' όσον τό συμπλήρωμα, πού είναι πάντα εκ τών έξω, προστιθέμενο στό στοιχείο τό όποιο *όλοκληρώνει*, *ύποδηλώνει* μία *έσωτερική έλλειψη* του στοιχείου αυτού.

'Ετσι λοιπόν ή κλασσική αντίθεση του μέσα καί του έξω, ή όποια κυριαρχεί στη δυτική φιλοσοφία, διαλύεται, άφου ή *όλοκλήρωση* - συγκρότηση τής παρουσίας κάθε στοιχείου από τό 'ιχνος τής άπουσίας τών άλλων άποδομεί αυτό πού έννοούμε ως *όλότητα* (Πόσο κοινός είναι έδώ οί στόχοι του Derrida καί του Levinas; Βλέπε J. Derrida, *Marges*, σ. 15).

'Η σκέψη τής μή παρουσίας, ή όποια *διαφέρει* από τή δυτική μεταφυσική τής παρουσίας, προσδιορίζει, όπως είδαμε, κάθε σημαίνόμενο σάν ένα άλλο σημαίνον' «έτσι τό ζωντανό παρόν *ανάδομει* ξεκινώντας από τήν έλλειψη δυνατότητος ταύτισεως μέ τόν έαυτό του ... είναι πρωταρχικά ένα 'ιχνος» (J. Derrida, *La voix et le phénomène*, P.U.F., 1967, σ. 95). 'Η ύποβίβαση τής γραφής ως πρός τόν προφορικό λόγο, άν καί είναι κάτι πού καταξιώνει τή λογοκεντρική βάση τής δυτικής μεταφυσικής, δέν έχει πιά νόημα. 'Ο όρισμός πού έχει άποδοθῆ στό γραφικό σημείο είναι ό όρισμός κάθε σημείου. 'Η όντοθεολογία τής δυτικής μεταφυσικής άποδομείται. 'Εν αρχή δέν είναι ή παρουσία, αλλά τό 'ιχνος καί ή γραφή. 'Ετσι οδηγούμεθα στην *αρχι-γραφή* (archi-écriture) καί στό *αρχι-ιχνος* (archi-trace), άν οί έννοιες πού δηλώνουν προτεραιότητα μπορούν πιά νά έχουν κάποια σημασία. 'Ο A. Jacob σημειώνει πώς καμμιά σύγχρονη έννοια δέν είναι

Ίσως τόσο άσχετη πρὸς τὴ θεολογία ὅσο ἡ *différance*. Θὰ μπορούσαμε νὰ συμπληρώσουμε, χρησιμοποιώντας τὰ ἴδια τὰ λόγια τοῦ Derrida, καθὼς αὐτός ἀναφέρεται στὸν Bataille, πὼς ἢ μὴ θεολογία τοῦ Derrida «εἶναι ἐπίσης μιά μὴ τελεολογία καὶ μιά μὴ ἐσχατολογία» (J. Derrida, *L'écriture et la différence*, σ. 398).

Οἱ ἀντιθέσεις πάνω στὶς ὁποῖες στηρίζεται ἡ δυτικὴ μεταφυσικὴ, ἐγγραφόμενες στὸν ὀρίζοντα τῆς ἀλληλοσυμπληρώσεως, ἀλληλοὑποκαταστάσεως, στὸ σύστημα δηλαδὴ τῶν διαφορῶν, χάνουν τὴν ἀρχικὴ τους λειτουργικότητα. Κάθε μιά συγκροτεῖται ἀπὸ τὴν ἀπουσία τῆς ἄλλης καὶ αὐτὴ ἢ «μὴ-ἀρχικὴ» σύνθεση τῆς παρουσίας τῆς ἀναβάλλει τὴν παρουσία τῆς ἄλλης. [«Σὲ μιά κλασσικὴ φιλοσοφικὴ ἀντίθεση, δὲν ἀναφερόμαστε στὴν εἰρηνικὴ συνύπαρξη μιᾶς ἀντικρουστῆς σχέσεως (*vis-à-vis*), ἀλλὰ ἀναφερόμαστε σὲ μιά βίαιη ἱεραρχία. Ὁ ἕνας ἀπὸ τοὺς δύο ὄρους προστάζει τὸν ἄλλο (ἀξιολογικὰ, λογικὰ κ.λ.π.), κατέχει τὸ ὕψος. Τὸ νὰ ἀποδομήσουμε τὴν ἀντίθεση σημαίνει κατ' ἀρχὴν τὸ νὰ ἀνατρέψουμε σὲ μιά δεδομένη στιγμή τὴν ἱεραρχία» (J. Derrida, *Positions*, σ. 56-57)].

Ἡ ἀποδόμηση τοῦ λογοκεντρισμοῦ συνάπτεται ἢ μᾶλλον συνιστᾶ τὴν ἐξάλειψη τῆς προθεσμιακῆς ἀναβολῆς τῆς παρουσίας. Στὸν ὀρίζοντα τῆς ἀρχιγραφῆς τὸ παρόν διαφοροποιεῖται διαρκῶς ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, καθὼς ἢ ἐμφάνισή του ἀναβάλλεται, χωρὶς τέλος «διαφέρειν» (*differer*) δὲν σημαίνει «καθυστερῶ ἕνα δυνατό παρόν ...». (*L'écriture et la différence*, σ. 302).

Ὁ Derrida ζητεῖ νὰ ὀδηγηθῆ μέχρι καὶ τῆς προϋποθέσεως τῆς ὄντικο-ὄντολογικῆς διαφορᾶς τοῦ Heidegger: «ὁ ἐσχατος ὀρισμός τῆς διαφορᾶς ὡς διαφορᾶς ὄντικο-ὄντολογικῆς (ὅσο ἀναγκαῖο καὶ ἀποφασιστικὸ κι ἂν εἶναι τὸ στάδιο τῆς) μοῦ φαίνεται ἀκόμη, μ' ἕνα περιέργο τρόπο, ὅτι ἔχει κρατηθῆ μέσα στὴ μεταφυσικὴ» (J. Derrida, *Positions*, σ. 19). Ἐπίσης σημειώνει ὅτι: «Ἡ σκέψη περὶ τοῦ νοήματος ἢ περὶ τῆς ἀληθείας τοῦ ὄντος, ὁ καθορισμός τῆς *différance* σὲ διαφορὰ ὄντικο-ὄντολογικὴ, ἢ διαφορὰ ὡς ἀντικείμενο σκέψεως μέσα στὸν ὀρίζοντα τοῦ ἐρωτήματος περὶ τοῦ ὄντος, δὲν εἶναι ἀκόμη ἕνα ἀποτέλεσμα μέσα στὴ μεταφυσικὴ τῆς *différance*;» (J. Derrida, *Marges*, σ. 23).

[Εἶναι πολὺ σημαντικό πάντως νὰ μελετήσουμε τὴ σχέση μεταξύ τοῦ χρόνου, ὅπως προσδιορίζει τὴν χαϊντεγκεριανὴ «ὄντολογία» καὶ τῆς *différance* νοουμένης ὡς χρονώσεως (*temporalisation*)].

Ὁ Derrida, προσεγγίζοντας τὸ πρόβλημα τοῦ ὄντος στὸν Heidegger καταλήγει, κατόπιν μιᾶς πολὺ ἐνδιαφέρουσας καὶ λεπτῆς ἀναλύσεως, (βλέπε κυρίως στὸ *De la grammatologie* τὸ κεφάλαιο *La fin du livre et le commencement de l'écriture* σ. 33 κ.έ.), στὸ νὰ δεχθῆ ὅτι «τὸ νόημα τοῦ ὄντος δὲν εἶναι ποτέ ἀπλῶς καὶ μὲ αὐστηρότητα ἕνα «σημαινόμενο» γιὰ τὸν Heidegger» (*De la grammatologie*, σ. 36) καὶ παρακάτω γράφει πάλι: «... τὸ νόημα τοῦ ὄντος δὲν εἶναι ἕνα ὑπερβατικὸ σημαινόμενο ἢ κάτι ὑπερεποχικὸ, ἀλλὰ ἤδη, μὲ μιά σημασία καθαρὰ ἀνήκουστη, (εἶναι) ἕνα ἴχνος σημαίνον, καθωρισμένο ...» (J. Derrida, *De la grammatologie*, σ. 38).

Ὅταν ὁ Heidegger ἀναφέρεται στὴ «Σκέψη πού ὑπακούει στὴ Φωνὴ τοῦ ὄντος» (Τί εἶναι ἢ μεταφυσικὴ) ὑποδηλώνει τὴ δέσμευσή του στὴ λογοκεντρικὴ παράδοση. Τὸ ὄν ὅμως μιλάει παντοῦ καὶ πάντοτε μέσα ἀπὸ τὴν ὀλότητα κάθε γλώσσας. Τὸ ὄν προ-κατανοεῖται. «Ἡ φωνὴ τοῦ ὄντος εἶναι σιωπηλὴ, βουβή, χωρὶς ἤχο, χωρὶς λέξη, πρωταρχικὰ ἄφωνη» (J. Derrida, *De la grammatologie*, σ. 36). Ἔχουμε, ἐπομένως, μιά «ρῆξη μεταξύ τοῦ πρωταρχικοῦ νοήματος τοῦ ὄντος καὶ τῆς λέξεως, μεταξύ τοῦ νοήματος καὶ τῆς φωνῆς, μεταξύ τῆς «φωνῆς τοῦ ὄντος» καὶ τοῦ φωνουμένου λόγου (*phoné*)» (J. Derrida, *De la grammatologie*, σ. 36). Ὑπάρχει μιά ρῆξη πού φανερώνει τὴν «ἀμφισημία τῆς χαϊντεγκεριανῆς θέσεως ὡς πρὸς τὴ μεταφυσικὴ τῆς παρουσίας καὶ τοῦ λογοκεντρισμοῦ» (J. Derrida, *De la grammatologie*, σ. 36).

Μέσα ἀπ' αὐτὴ τὴν ἐξαιρετικὰ σύντομη ἀναφορὰ στὴ σκέψη τοῦ φιλοσόφου τῆς καθαρῆς δαπάνης, ὅπως θὰ μπορούσε νὰ ἀποκαλέση τὸν Derrida ὁ Levinas, διαπιστώνουμε τὴν ἐνταξὴ του στὴν παράδοση τῶν στοχαστῶν πού ζήτησαν νὰ κλονίσουν τὰ θεμέλια τῆς ἱστορίας τῆς δυτικῆς φιλοσοφίας καὶ ἰδιαίτερα τῆς μεταφυσικῆς. Ἀνήκει δηλαδὴ στὴν παράδοση τοῦ Nietzsche καὶ τοῦ Heidegger. Ὁ Heidegger ζήτησε νὰ φανερώση μέσα ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς δυτικῆς μεταφυσικῆς τὸ συγκεκριμένο ἐρώτημα περὶ τοῦ εἶναι. Ἡ «ὄντολογία» (ἂν καὶ ἕνας τέτοιος ὄρος δὲν εἶναι ὀρθὸ νὰ χρησιμοποιηθῆ γιὰ τὴ χαϊντεγκεριανὴ φιλοσοφία) στηρίζεται στὴν ἀποδόμηση τῆς ὄντολογίας τῆς δυτικῆς φιλοσοφίας. Τοῦτο βγαίνει μέσα ἀπὸ τὴν ἀνάλυση πού κάνει γιὰ τὸ τί ἐννοεῖ ὡς ὄντικο-ὄντολογικὴ διαφορὰ. «Τὸ ἐρώτημα περὶ τοῦ εἶναι» σημαίνει, κατὰ τὴν τρέχουσα ἀντίληψη, τὸ ἐρωτᾶν περὶ τῶν ὄντων καθ' ἑαυτῶν (Μεταφυσικὴ). «Ἐρώτημα περὶ τοῦ εἶναι» ὡστόσο σημαίνει σύμφωνα μὲ τὴ βασικὴ σκέψη τοῦ εἶναι καὶ χρόνος, τὸ ἐρωτᾶν περὶ τοῦ εἶναι ὡς τοιοῦτου ... τὸ εἶναι ὡς τοιοῦτο κρύβεται ἀπὸ τὴ μεταφυσικὴ, παραμένει στὴ λησμονία καὶ τοῦτο γίνεται τόσο ριζικὰ, ὥστε ἢ λησμονιά τοῦ εἶναι, ὅπου καὶ αὐτὴ ἢ ἴδια πέφτει στὴ λησμονία, νὰ εἶναι τὸ ἄγνωστο ἀλλὰ διαρκῆς κίνητρο πρὸς τὴ μεταφυσικὴ διερώτηση» (βλέπε M. Heidegger, *Εἰσαγωγή στὴ μεταφυσικὴ, μεταφρ. X. Μαλεβίτση*, ἐκδ. Δωδώνη, Ἀθῆνα, 1973, σ. 48-49). Ἡ ἀποδόμηση, κατὰ τὸν Derrida, τῆς ὄντολογίας τῆς δυτικῆς φιλοσοφίας βρίσκεται ἴσως περισσότερο κοντὰ στὸν Nietzsche παρά στὸν Heidegger. Μιά τέτοια συσχέτιση θὰ μπορούσε νὰ γίνη περισσότερο κατανοητὴ, ἂν θυμηθοῦμε ὅτι κατὰ τὸν Heidegger «τὸ «εἶναι» γιὰ τὸν Nietzsche εἶναι μιά ἀπάτη ἢ ὁποῖα δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχη συμβῆ» (M. Heidegger, *Εἰσαγωγή στὴ μεταφυσικὴ*, σ. 69). Ὁ Derrida κλονίζει τὴν ὄντολογία (ἂς θυμηθοῦμε ἐδῶ τὸ ρῆμα *solliciter*, τὸ ὁποῖο χρησιμοποιεῖ, ἔχοντας ὡς βάση τὴ σημασία τοῦ λατινικοῦ *sollicitare*, πού ἐσήμαινε ἀρχικὰ: κλονίζω καθ' ὀλοκληριαν κάτι πού ἀποτελεῖ ὀλότητα). Ἡ ἀποδόμηση ἰσοδυναμεῖ μὲ τὴν ἐπισήμανση καὶ τὴ διάλυση κάθε κεντρομόλου, ὄντοθεολογικῆς τάσεως τῆς μεταφυσικῆς. «Παρά τὰ φαινόμενα ἢ ἀποδόμηση τοῦ λογοκεντρισμοῦ δὲν εἶναι ψυχανάλυση τῆς φιλοσοφίας. Αὐτὰ τὰ φαινόμενα

είναι τὰ ἐξῆς: ἀνάλυση μιᾶς ἀπωθήσεως καὶ μιᾶς ἱστορικῆς καταπίεσεως τῆς γραφῆς ἀπὸ τὸν Πλάτωνα καὶ μετὰ. Αὐτὴ ἡ ἀπώθηση συγκροτεῖ τὴν ἀρχὴ τῆς φιλοσοφίας ὡς ἐπιστήμης (épistémè) τῆς ἀλήθειας ὡς ἐνότητος, τοῦ λόγου (logos) καὶ τῆς φωνῆς (phoné)» (J. Derrida, L'écriture et la différence, σ. 293). Πρόκειται γιὰ μιὰ «πολεμικὴ», ἡ ὁποία δὲν ζητεῖ νὰ φανερώσῃ λησμονημένες, πρωταρχικὲς ἀλήθειες καὶ νοήματα, πού ἄλλοτριώθηκαν (μέ τὴν κυριολεκτικὴ σημασία) μέσα στὰ ἐννοιολογικὰ σχήματα τὰ ὁποῖα ἀκολούθησαν. Πρόκειται γιὰ τὴν ἀναγωγή στὰ δομικὰ σχήματα πού προϋποθέτουν τὴ λογικὴ δυνατότητα ὑπάρξεως ἐνός συστήματος ἐννοιῶν, σὲ σημεῖο πού κι αὐτὴ ἡ πτώση, ἡ λησμονιά, ὅπως καὶ ἡ βίαιη καταπάτηση τῶν ὄρων τοῦ παιχνιδιοῦ, νὰ προϋποτίθεται ἀπ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴ δομὴ τοῦ συστήματος: «Ἡ ἱστορία τοῦ ὄντος, τοῦ ὁποῖου ἡ σκέψη δεσμεύει τὸν ἐλληνοδυτικὸ λόγον (logos), δὲν εἶναι ἡ ἴδια, ἔτσι ὅπως παράγεται διὰ τῆς ὄντολογικῆς διαφορᾶς, παρά μιὰ ἐποχὴ τοῦ διαφέρειν (diapherein)» (J. Derrida, Marges, σ. 23).

Ἡ σκέψη τοῦ Derrida βρίσκεται μέσα στὸ «παιχνίδι τοῦ κόσμου», πέρα ἀπ' τὸ καλὸ κι ἀπ' τὸ κακό, ἀπὸ τὴν ἀλήθεια καὶ τὸ ψέμα. Εἶναι «ἐξορία ἢ ἐκτροχιασμός τῆς γνώσεως πέρα ἀπὸ τὸ σκεπτικισμό, πού παρέμεινε ἐρωτευμένος μέ τὴν ἀλήθεια, ἔστω κι ἂν αἰσθανόταν ἀνίκανος νὰ τὴν ἀγκαλιάσῃ» (E. Levinas, Noms Propres, éd. Fata Morgana, 1976, σ. 84). Ὁ Descombes, διαλογιζόμενος πάνω στὴν ἀποδόμηση καὶ παραμένοντας πάντοτε μέσα στὰ πλαίσια τῆς φιλοσοφίας τοῦ Derrida, σημειώνει: «Ἡ ἀποδόμηση στὸ Derrida εἶναι μήπως μιὰ τυραννοκτονία (σοβαρὴ πράξη, δικαιωμένη ἀπὸ ἀνώτερες ὑποχρεώσεις, λόγους περισσότερο ὑψηλοῦς) ἢ μήπως εἶναι ἓνα παιχνίδι; Εἶναι «καὶ τὸ ἓνα καὶ τὸ ἄλλο» καὶ «οὔτε τὸ ἓνα οὔτε τὸ ἄλλο». Εἶναι ἀδύνατο νὰ ἀποφασίσουμε γι' αὐτό» (V. Descombes, Le même et l'autre, σ. 177). Παρ' ὅλα αὐτὰ «τὸ νὰ μιλάμε γιὰ ἐνεργητικότητα, γιὰ μέσα καὶ γιὰ ἔξω, γιὰ ὑποκείμενο καὶ γιὰ ἀντικείμενο κ.λ.π. σάν παράγωγα τῆς différence, τὴν ἀντιμετωπίζουμε σάν μιὰ μορφὴ σπερματικὴ καὶ τὸ ἐρώτημα ἐπομένως κεῖται, τὸ πολὺ γνωστὸ ἐρώτημα τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας, τὸ ἐρώτημα περὶ μιᾶς ἀρχῆς (principe), πού θὰ περιέκλειε μέσα σ' αὐτὴν ἀρκετὲς ἀρχές (principes), ὥστε ὅλη ἡ πραγματικότητα νὰ ἀποτελῇ ὀριστικὰ τὴν ἐκδιπλωμένη ἀντανάκλασή της: ἡ différence, ὅπως κάθε σχέδιο ὑπερβάσεως τῆς μεταφυσικῆς, κινδυνεύει σὲ κάθε στιγμή νὰ ξαναγίνει ἡ ἀρχὴ μιᾶς μεταφυσικῆς» (F. Wahl, Qu'est-ce que le structuralisme, σ. 186. Πολὺ ἐνδιαφέρον εἶναι νὰ διαβάσῃ κανεὶς ὅλη τὴν κριτικὴ τοῦ F. Wahl στὶς σελίδες 183-189). Τὸ πρόβλημα πού τέθηκε παραμένει ἀνοικτὸ (ἴσως χωρὶς προθεσμίες). Ἄλλωστε ὁ ἴδιος ὁ Derrida θὰ ἀναγνώριζε πὼς πρόκειται γιὰ ἓνα παιχνίδι πού «ὅποιος χάνει κερδίζει» (J. Derrida, Marges, σ. 21). Γιὰ τὸ ἂν ὁ Derrida τέμνῃ τὴ δυτικὴ φιλοσοφία, προκαλώντας σ' αὐτὴν μιὰ ἀνατροπὴ ἀνάλογη πρὸς ἐκείνη τῆς καντιανῆς ἐπαναστάσεως (ἐρώτημα πού ἔθεσε ὁ Levinas. Βλέπε E. Levinas, Noms Propres, σ. 81) μπορούμε, εἶναι ἀλήθεια, νὰ ποῦμε πὼς «σ' ἓνα τέτοιο ἐρώτημα δὲν ὑπάρχει ἀπλὴ ἀπάντηση» (J. Derrida, Marges, σ. 22).

Γ. ΣΧΟΛΙΑ ΣΤΟ ΜΕΤΑΦΡΑΖΟΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

[1]. Ἡ ἔκφραση philosophia perennis συναντᾶται γιὰ πρώτη φορά ὡς τίτλος βιβλίου τοῦ Agostino Steuco de Gubbio (Augustinus Steuchus, ὁ λεγόμενος Eugubinus): De perenni philosophia.

Τὸ νόημα αὐτῆς τῆς ἔκφράσεως σημαίνει ὅτι ἡ φιλοσοφία ὡς πρὸς τὴν οὐσία της παραμένει ἀμετάβλητη, παρά τίς φαινομενικὲς ἀντιθέσεις καὶ μεταλλαγές τῶν φιλοσοφικῶν θεωριῶν.

[2]. ἐποχὴ ἑλληνικά στό κείμενο.

[3]. Σχετικὰ μέ τὴν διπλῆ γενικὴ βλ. Heidegger, Identität und Differenz. GNP, 1957⁴. Ἐπίσης βλέπε Jean Beaufret, Dialogue avec Heidegger, τόμ. 3ος, éd. Minuit, Paris 1974, σελ. 188 κ.έ.

Βλέπε ἐπίσης M. Heidegger, Lettre sur l'humanisme, μεταφρ. στή γαλλικὴ ἀπὸ τὸν Roger Munier, Aubier, éd. Montaigne, Paris, 1964, σ.29, καθὼς καὶ J. Derrida, Marges de la Philosophie, éd. Minuit, Paris, 1972, σ.24.

[4]. ἀρχὴ ἑλληνικά στό κείμενο.

[5]. Περί τῶν θέσεων τοῦ Husserl γιὰ τὴ φιλοσοφία ὡς ἐπιστῆμη βλ. κυρίως τὸ ἄρθρο «Philosophie als strenge wissenschaft» [περιοδ. Logos (1911)]. Τὸ ἄρθρο μεταφράσθηκε στὴν ἑλληνικὴ ἀπὸ τὸν Ν. Σκουτερόπουλο, «Ἡ φιλοσοφία ὡς αὐστηρὴ ἐπιστῆμη» καὶ δημοσιεύθηκε στὸ περιοδικὸ Δευκαλίων, 12, 1974. Βλ. κυρίως σ. 412.

[6]. Γιὰ τὴν ἔκφραση αὐτὴ τοῦ Heidegger, καθὼς καὶ γιὰ τὸ νόημά της βλ. κυρίως Martin Heidegger, Lettre sur l'humanisme, μεταφρ. R. Munier, Aubier, éd. Montaigne, Paris, 1964, σ.33.

[7]. Ὁ μεταφραστής τοῦ ἔργου Totalité et Infini στὴν ἀγγλικὴ Α. Lingis γράφει: «Μέ τὴν ἄδεια τοῦ συγγραφέως μεταφράζουμε τὸν ὄρο «autrui» (τὸ προσωπικὸ ἄλλο, τὸ ἐσύ) μέ τὸ «Ἄλλος» («Other»), τὸν ὄρο «autre» μέ τὸ «ἄλλος» («other»)» (Totality and Infinity, Pittsburgh, Duquesne University Press, 1966, σ.24).

Ἐπίσης γιὰ τὴν ἐννοια τοῦ «Ἄλλος» στὸν Levinas ὁ Derrida σημειώνει: «Ἐνα παρελθόν πού δὲν ὑπῆρξε ποτέ παρόν, αὐτὴ ἡ διατύπωση εἶναι ἐκείνη μέ τὴν ὁποία ὁ Levinas, σύμφωνα μέ μεθόδους πού δὲν εἶναι βεβαίως ἐκείνες τῆς ψυχανάλυσεως, χαρακτηρίζει τὸ ἴχνος καὶ τὸ ἀίνιγμα τῆς ἀπόλυτης ἑτερότητας: τὸν Ἄλλο» (J. Derrida, Marges de la philosophie, éd. Minuit, Paris, 1972, σ.22).

[8]. θεωρία ἑλληνικά στό κείμενο.

CONSTANTINE BOUDOURIS
PROFESSOR OF PHILOSOPHY
UNIVERSITY OF ATHENS

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Ι. ΒΟΥΔΟΥΡΗ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

READINGS

IN CONTEMPORARY METAPHYSICS

ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗ

ΑΠΟΨΕΙΣ ΠΑΝΩ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗ

ATHENS 1984

*
ΑΘΗΝΑΪΚΟΣ ΚΥΚΛΟΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
*

ΑΘΗΝΑ 1984